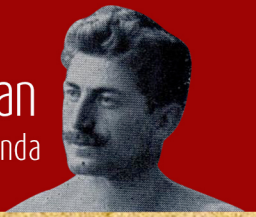

Bursa'da bir kitabe
Sehadet Camii
Kitabesinin düşündükleri

Selim Sırrı Tarcan
Osmanlı'nın son yıllarında
Bursa izlenimleri

Bursa Günlüğü

Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin Kültür Hizmetidir / Sayı: 12 / Mart-Nisan-Mayıs 2021

محمد عاكف

استقلال مارشی

قورقما ، سونمهز بوشفقلرده یوزن آل سانجاق
سونمه دن یوردیمک اوستنده توتن اڭ صوڭ اوجاق .
او بنم ملتکم ییلدیزیدر پارلایاجق ؛
اوبندره ، او بنم ملتکمدر آنجاق .

Mehmet Âkif ve Bursa

- ▶ Balıklı Ayazması
- ▶ Buzcular Ailesi
- ▶ Bursa Ağızları

Bursa Günlüğü

Mart-Nisan-Mayıs 2021, Sayı: 12

Ücretsizdir

Yerel Süreli Yayın

Üç ayda bir yayınlanır

İMTİYAZ SAHİBİ

Bursa Büyükşehir Belediyesi Adına

Alınur Aktaş

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ (SORUMLU)

Ahmet Bayhan

YAYIN KOORDİNATÖRÜ

Ahmet Akhan

YAYIN DANIŞMANI

Mehmet Esen

GENEL YAYIN YÖNETMENİ

Sefer Göltekin

EDİTÖRLER

İbrahim Büyükfuran

M. Sedat Sert

KATKIDA BULUNANLAR

Ekrem Şahin, Ömer Kır, Selçuk Salih Başhan,

Nesrin Alemdar, Halil Anbaratepe

FOTOĞRAFLAR

Nilay Şahinkanat İlcebay, Adem Akçora,

Ömer Erhan Bakan, Mehmet Ruyan Soydan,

Mustafa Özçelik, Yusuf Oğuzoğlu, Mustafa Efe,

Tahsin Yıldırım, Nevzat Çalikuşu,

Behçet Kemal Yeşilbursa, Samet Altıntaş,

Mustafa Şahin, Erkan Kaya, Hakan Yılmaz,

SALT Galata Arşivi, AA, İSAM, ATASE, BOA, IRCICA,

VGM, YEK, BBB Fotoğraf Arşivi

KAPAK GÖRSELİ

Mehmet Âkif Ersoy ve İstiklâl Marşı

[Mehmet Ruyan Soydan Arşivi]

GRAFİK TASARIM

Bursa Kültür A.Ş.

İLETİŞİM

Bursa Büyükşehir Belediyesi

Zafer Mah., Ankara Yolu Caddesi, No: 1

P.K. 16270 Osmangazi / BURSA

Tel: 444 16 00

iletisim@bursagunlugu.com

www.bursagunlugu.com

www.bursa.bel.tr

BASKI

renhuizyon
MATERACILIK & G.

Anadolu Mah., Karlıdağ Cad., No: 32

Yıldırım / BURSA

Tel: 0 [224] 251 04 14

www.renvizyon.com.tr

Bu dergide yer alan yazı ve görsellerin tüm hakları saklıdır. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Yazıların hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.

İçindekiler

4 ➤ **Âkif'in Bursalı şair dostu: Halil Edib Bey**
Prof. Dr. Mustafa Kara

8 ➤ **Bursa'nın işgali ve "Bülbül" şiiri**
Prof. Dr. Nesrin Karaca

16 ➤ **Abdullah Servet Akdağ**
Mustafa Özçelik

20 ➤ **Osmanlı'nın ilk kâğıt fabrikası**
Prof. Dr. Yusuf Oğuzoğlu

24 ➤ **Bursa Ağzları**
Prof. Dr. Hatice Şahin

30 ➤ **Bursa'nın hafızası İsmail Belig**
Prof. Dr. Bilal Kemikli

52 > Tayyare Sineması Nevzat Çalığıuşu

Tayyare Sineması; Tayyare Cemiyeti tarafından 1930 yılında düzenlenen bir mimari proje yarışması sonunda birinci olan tasarımın sahibi Millî Mimarlık Akımı temsilcilerinden Arif Hikmet Koyunođlu'na (1888-1982) yaptırılmıştır. 1932 yılında şimdiki yerinde hizmete açılan bina; salonu, locaları ve çift balkonlu bulunan ferah bir yapıdır.

56 > Buzcubeyler (Buzcular) Ailesi Prof. Dr. Behçet Kemal Yeşilbursa

64 > Kara Timurtaş Paşa Hasan Erdem

34 > Bursalı Resîm, Sebzî ve Sehmi'ye dâir Prof. Dr. Atabey Kılıç

68 > Gündüz Alp ve Er-Tuğrul Gâzî Hakan Yılmaz

80 > Balıklıpınar Ayazması / Büyükbalıklı Prof. Dr. Mustafa Şahin

40 > Hafız Mahmûd Kemâlüddin Fenârî Dr. Mustafa Efe

84 > Denize nazır bir manastr Arş. Gör. Erkan Kaya

46 > Selim Sırrı Tarcan'ın Bursa izlenimleri Tahsin Yıldırım

92 > Bursa'da bir kitabe ya da Kuruluş tezleri Samet Altıntaş

Balıklıpınar Ayazması / Büyükbalıklı

Nilüfer ilçesinin şirin mahallelerinden birisi olan Büyükbalıklı, Bursa-İzmir Karayolu'nun 7 km kuzeyinde yer almaktadır (Resim 1). Mahallenin ismi önceleri Balukli - Balukla, Mpalikli (Μπαλουκλή), Balıklıkebir iken günümüzde Büyükbalıklı olmuştur. 120 haneye sahip mahallenin başlıca geçim kaynağı zeytin ve siyah incirdir. Mahalle meydanını kiremit kırma çatısı ile tek minareli betonarme bir camii taçlandırmaktadır (Resim 2). Büyükbalıklı Camii olarak da bilinen camii 1966 yılında yenilenmiş ve bunun sonucunda günümüze yapının hiçbir özgün tarafı kalmamıştır. Bununla birlikte cami avlusunda korunan bazı elemanlar, alanda yer alan orijinal yapı hakkında bazı ipuçları vermektedir.

İpuçlarından ilki camii avlusunu süsleyen lahit teknesidir (Resim 3). Avlu duvarında, iki sütun gövdesi arasına gelecek şekilde yerleştirilen lahit teknesinin alt profilinde yan yana üç

tane delik bulunmaktadır. Bu delikler teknenin ikinci kullanımda çeşme yağı olduğuna işaret etmektedir. Devşirme olarak duvarda yer alan lahdin üzerinde bulunan gırlanlar, işlenmeden kaba hâlde bırakılmıştır (Resim 4). Bu durum lahidin orijinalde tamamlanmadan kullanılmış olduğuna işaret etmektedir. Ön cepheye bakan yüzeyin her iki yanında, kulpa benzer profillerin yer aldığı tabula ansata (yazıt plakası veya kitabelik) üzerinde 8 satır Yunanca yazıt bulunmaktadır (Resim 5). En son Filippo Battistoni tarafından yapılan tercümeye göre; *"Theagenes'in torunu ve Apollonius oğlu Menophanes, henüz hayatta iken, kendisi ve karısı Tata için, varislerin kullanımına açık olmayan, bu mezarı yaptırdı."* ibaresi yer almaktadır. Diğer bir ifade ile lahidin üzerinde yer alan saç levhadaki tercümede bazı hatalar vardır. B. Deliyannis'in aktardığında göre, orijinali MS 3. yüzyıla tarihlenen lahit teknesi Apollonia'dan (Gölyazı) getirilmiştir. Diğer bir ifade

ile lahit orijinalde Apollonia Antik Kenti'nin nekropolündedir.

Yunanca yazıtın her iki yanında yer alan kartuşlarda ise eski Türkçe ile *"Mâşâallah"* ve *"Bârekâllah"*, *"Sene 1274 (1858)"* ve *"Tamiri 1312 (1895)"* yazısı bulunmaktadır. Bu ibare lahit teknesinin neden Apollonia'dan buraya taşındığını göstermektedir. Muhtemelen 1858 yılında yaptırılan çeşmede yalak olarak kullanılmak için getirilmiştir. Benzeri örnekleri çevre mahallelerde görmek mümkündür. Yine lahit teknesi üzerinde yer alan 1895 yılı tamir yazısı çeşmenin bu tarihte esaslı bir onarımdan geçtiğine işaret etmektedir. Avluda yer alan su kaynağı yalak olarak kullanılan lahit teknesinin orijinal yerinden fazla uzakta olduğunu göstermektedir. Ancak 1966 yılındaki camii inşası sonrasında ne çeşme ne de çeşme ile ilintili bir yapı günümüze ulaşmamıştır.

Mevcut caminin öncesine işaret eden bir diğer kalıntı yine camii

avlusunda bulunan şadırvandır (Resim 6). Betonarme şadırvan demir konstrüksiyonlu kubbeli bir çatı ile sonlanmaktadır. Betonarme şadırvan 1966 yapı faaliyetinden burasının da nasibini aldığı göstermektedir (Resim 7). Şadırvanın dışında abdest almak için musluklar ve tabure yer alırken, iç bölümü yaklaşık kare şeklinde derin bir havuz olarak düzenlenmiştir. Şadırvan havuzunu besleyen kaynak günümüzde hem abdest almak hem de tankerlere su doldurmak için kullanılmaktadır.

Yazımızın konusunu aslında bu şadırvan havuzu oluşturmaktadır. Çünkü şadırvanın çerçevelediği havuzun içerisinde alışagelmışin dışında koyu renkli sazan türü canlı balıklar bulunmaktadır (Resim 8). Havuzda sazaların yanı sıra sonradan atıldığı söylenen süs balıkları da bulunmaktadır. Mahalle ismini işte bu balıklardan almaktadır. Mahalle sakinleri balıkların kutsal olduğuna inanmakta ve her ne olursa olsun öldürmemektedir. Hatta su almak için kuyuya atılan kovaya balık geldiğinde bile hemen geri salınmaktadır. Zira balıklara zarar vermenin bela açacağına inanılmaktadır. Su kaynağına biçilen bu kutsallık şadırvan baş üstü tabelasına da yansımıştır: *"Su diyor ki, evvel akardım yabana, sonra çıktım meydana, Cennet mekân olsun, benden abdest alıp namaz kılan"* (Resim 9). Kaynak suyunun önemsenmesi ve içinde bulunan balıkların, Şanlıurfa Hz. İbrahim Mekânı'nda olduğu gibi kutsanarak yaşatılmaya çalışılması, kaynağın bir zamanlar ayazma olarak kabul görmesi olabilir mi? Y. Ötügen, Büyükbalklı'dan bahsederken sadece bir ayazma kaldığının altını özellikle çizmektedir. Muhtemelen Ötügen'in bahsettiği ayazma, mahalle sakinlerinin Balıklıpınar olarak isimlendirdiği bu su kaynağı olmalıdır. Zira ayazmalar sadece Ortodokslar açısından değil, Müslüman halk tarafından da rağbet görmüş, şifâ amacı ile sıklıkla ziyaret edilen mekânlar arasında yer almıştır.

Bilindiği gibi, su hayat ve şifâ kaynağı olarak kabul edilmekte, suyun saflığı ve sürekliliği ölümsüzlüğü çağırıştır. Bu nedenle Pagan dönemlerinden başlayarak su kaynakları kutsal kabul edilmiş ve özel korumaya alınmışlardır. Hititler su kaynaklarını anıtlar ile koruma altına almaya

Büyükbalklı Merkez Camii

Avlu duvarını süsleyen lahit

Avlu duvarını süsleyen lahitin arka yüzü

Tabula ansata içinde Yunanca ve her iki yanında eski Türkçe yazıtlar

çalışırken, daha sonra bu görev su tanrılarına veya perilerine (nympheler) havale edilmiştir. Hatta her suyun, özellikle deniz ve ırmakların, canlı varlık olduğuna inanılmış, deniz ve akarsuları koruyan kendi tanrıları olduğuna inanılmıştır.

Daha sonra bu geleneğin Hıristiyanlar

tarafından devam ettirildiği görülmektedir. Kutsal yer anlamına gelen Yunanca "Hagiasma" kelimesinden gündelik dilimize yerleşen ayazma, yer altından çıkan su kaynakları için kullanılır ve bunların şifalı olduklarına inanılarak kutsallaştırılır. Ayazma suları şifâ niyetine içilir veya vücudun ağrıyan bölgelerine sürülür. Ayazma-

Camii avlusunda yer alan şadırvan

Camii avlusunda yer alan şadırvan

Şadırvanın ortasında yer alan su kaynağı

lar birtakım hastalıklar için sürekli gi-dilen adreslerdendir. Eğer hasta ayaz-maya gidemeyecek kadar düşkünse, kaynaktan alınan su şişelenerek hastaya götürülür. Bunun neticesin-de de “ayazma kültü” adı verilen bir inanç sistemi ortaya çıkar. Ülkemizin değişik yerlerinde bir kısmı hâlihazır-da ziyaret edilen, bir kısmı ise zaman içinde unutulmuş pek çok ayazma bulunmaktadır. Ayazmada şifa bulan kişi bir sonraki gelişinde beraberinde kandiller için yağ, süpürge ya da faras getirir. Küçük bir bebek, anahtarlık tarzı şeylerin getirildiği de olur. Bazı ayazmalarda muradın olması için duvarlara yazı yazıldığı da görülür. Bazen de hasta olan kişinin atleti ya da giysisi getirilerek ayazma suyu ile yıkanır ve giysi tekrar hastaya giydirilerek hastanın şifâ bulması beklenir.

Hristiyanların bilinen ilk ayazma-sının Filistin’in Ernaus bölgesinde olduğu ileri sürülmektedir. 18. yüzyıldan itibaren de ayazma sayı-sında hızlı bir artış gözlemlenmiştir. Hristiyanlığın diğer mezheplerine yabancı olan ayazma inancı özel-likle Ortodokslar tarafından kabul görmüştür. 17. yüzyılda İstanbul’u ziyaret eden Katolik mezhebine mensup Josephus Grelot şehirde şifa dağıtan ayazmalardan şaşkınlıkla bahsetmektedir: “Rumların kentte ya da köyde, her yerde birçok mucizevî çeşmesi vardır. Doğal kaynağı yoksa, metal borulardan geçip gelenlerin de tedavi edici etkilerinin bulunduğu inanılmaktadır. Papazlar, yani Rum rahipler, mutlaka kiliselerine yakın bir yerde iyileştirici etkisinin oldu-ğunu söyledikleri bir su kaynağı bulma konusunda beceriklidirler.”

Balıkli ayazmalar konusunda en bilin-dik olanı İstanbul’da sur dışında Mev-levi Kapı yakınlarında yer alan ve adı Yunancada “hayat bağışlayan kaynak” anlamına gelen Zoodohos Pigi Ayaz-ması’dır. Ayazma günümüzde kentte işlevini sürdüren tek manastır olan Balıklı Rum Ortodoks Manastırı’nın

avlusunda yer almaktadır. Zeytinbur-nu’ndaki Balıklı Ayazma’nın geçmişi-nin Bizans devrine kadar dayandığı söylenmektedir. Ayazmada şapel ile ayazma iç içe geçmiştir. Ayazmanın takip edilebilen tarihi MS 5. yüzyıla kadar geri gitmekte, inşâ eden kişinin Doğu Roma İmparatoru 5. Leon (MS 813-820) olduğu söylenmektedir. Daha sonra İmparator Justinianus (MS 527-565) çiçekli çayırıları ve meyve ağaçları ile insana huzur ve-ren bir mevkide bulunan ayazmayı esaslı biçimde elden geçirtmiştir. Bu onarım esnasında küçük bir şapel eklendiği de söylenmektedir. 1863-64 yılları arasında İstanbul’da Osmanlı Bankası’nda çalışan Fransız Rene du Parquet buradan bahsederken pek çok hastanın battaniyeye sarılmış bir vaziyette yerde yattığını ve başların-da onları buraya getiren yakınlarının bulunduğunu anlatmaktadır. Kalp ve bacak ağrılarına iyi geldiğine inanılan ayazmaya 19 basamaklı merdiven ile inilmektedir. Toplam dört musluğun olduğu ayazmada dileyen bardakla su içebilmekte, dileyen ise plastik şişelere konmuş suları beraberinde götürebilmektedir. Musluğun tam karşısında ise küçük bir şapel bulun-maktadır. Ayrıca mum yakmak için iki mumluk da bulunmaktadır. Kaynağın içinde ise Büyükbalıklı’da olduğu gibi ayazmaya adını veren ve çeşitli efsa-nelere konu olan balıklar bulunmak-

Şadırvan başüstü tabelası

tadır. İstanbul’daki Balıklı Ayazma, avlusu, kutsal su kaynağı, kilisesi ve patrik mezarları ile bir bütün oluşturmaktadır. Miss Julia Pardoe, kaleme aldığı seyahatnamesinde Balıklı Ayaz-ması’nı anlattığı kısımda şunları söy-lemektedir: “Yanlarında getirdikleri kapları doldurmayı başaran bazıları, başları çıplak hâlde durup soğuk suyu tıraşlı tepelerinden aşağı döküyorlar-dı. Topal kişiler toprak testileri ayak-larına boşaltıyorlardı. Kimileri suyu göğüslerine döküyor kimileri de içiyor-du.” Ayazmayı ziyaret eden seyyahlar-dan bir diğeri ise İtalyan Edmondo de Amicis’dir. Amicis, ayazmaya indikten sonra kendisine eşlik eden keşiş ilk iş olarak kırmızı renkli balıkları gös-termiş, Amicis’in anlamadığı birtakım kelimeler mırıldanmış, sonrasında ise tavada kızaran balıklarla ilgili efsa-neyi anlatmıştır. Amicis, daha sonra mırıldanılarak söylenen anlaşılmaz sözleri “meşhur balık hikâyesi” olarak yorumlamıştır.

Büyükbalıklı’da bulunan ve konu-

Çeşme yalağında kaide olarak kullanılan konsol

Üzerinde Latin haçı bulunan mermer konsol

muza oluşturan Balıklıpınar Ayazması'nın hangi dertlere iyi geldiğini bilemiyoruz. Bununla birlikte İstanbul'daki Balıklı Ayazması veya genel olarak ayazmalar göz önünde bulundurulursa, bunların daha ziyade bir kilisenin parçası olduğu ve pek çok ayazmanın kilise bahçesinde yer aldığı anlaşılmaktadır. Kompleksin hemen yanı başında ise çoğunlukla mezar alanı bulunmaktadır.

Büyükbalıklı Ayazması'nın bir kompleksin parçası olup olmadığını bilemiyoruz. Ancak, Merkez Cami'nin hemen yan sokağında bulunan çeşmenin yalağında eşik olarak kullanılan mermer blok bu konuda önemli bir ipucu olabilir (Resim 10). Üzerinde kabartma şeklinde Latin haçı bulunan konsol daha önce Y. Ötügen tarafından görülerek kayda geçirilmiştir (Resim 11). Hristiyanlara ait bir dinî yapıya ait olduğunu düşündüğümüz konsolun nereden geldiği belli değildir. Ancak bu mermer bloğun ayazma ile ilgili dinî bir yapının

parçası olduğu düşünülebilir.

Kültür ve Turizm Bakanlığının izni ve Nilüfer Belediyesinin desteği ile 2014 yılında Büyükbalıklı'ya yaptığımız ziyarette (Resim 12), mahalle sakinleri balıkların yaşadığı alanın aslında şadırvan havuzu ile sınırlı kalmadığını, toprak altında havuzu besleyen kanalların bulunduğunu ve bu kanalların mahalle meydanının altında da devam ettiğini söylediler. 1966 yılında yapılan caminin temellerinin altında ne tür bir bina vardı, bilemiyoruz. Ancak, alanda meydan düzenlemesi ile olası kanalları açmak mümkündür. Böylece mahalle inanç turizmi konusunda Bursa'nın önemli ziyaret noktalarından birisi olabilir. Günümüzde ayazmaların birçoğu kaybolmuş veya sadece isim olarak varlıklarını devam ettirmektedirler. Ayazmaların büyük bölümü bu süreçte kentleşmeden etkilenmiş, varlığını sürdüren ayazmaların çoğunun suyu ya kurumuş ya da kirlenmiştir. Bütün bu gelişmelere rağmen ayazmaların

Bir traktörün kasasında araştırma ekibimiz

halk arasındaki popülerliği sürmekte, hatta gün geçtikçe ilgi artmaktadır. Suyunun şifalı olduğuna inanılan ayazmalar Rum Ortodoksların yanı sıra Müslümanlar tarafından da ziyaret edilmekte, ayazma sularının bazı dertlere şifa olduğuna inanılmaktadır. Adaklar adanıp, dileklerde bulunan ayazmalarla ilgili yazılı ve görsel medyada yaygınlaşan haberler, bu su kaynaklarını giderek bir inanç merkezi hâline dönüştürmektedir.

Balıklıpınar Ayazması'nın yanı başında bir caminin bulunması, şadırvanın üzerine asılan saç levhada, "buradan abdest alıp namaz kılanların cennetlik olduğu" ibaresinin yer alması, Büyükbalıklı'da ayazma geleneğinin günümüzde de devam ettiğini göstermektedir. Günümüzde avlu duvarını süsleyen lahit teknesi ise kaynaktan gelen suyun aktığı daha önceki su haznesi olmalıdır.

Hem misafirperver mahalleliler ile tanışmak hem de Balıklıpınar Ayazması'nın buz gibi suyunu içmek için bir gününüzü Büyükbalıklı'ya ayırmaya değer.

Faydalanılan Kaynaklar

F. Battistoni, "Epigraphical Finds in the Nilüfer Region / Nilüfer Bölgesinde Yazıt

Buluntuları", M. Şahin, S. Sevim, D. Yavaş (eds.), Odryses'den Nilüfer'e Uluslararası Nilüfer Sempozyumu, 13-15 Kasım 2015, Nilüfer-Bursa (Ankara 2016), 155-167, özellikle bk. 4-5.

B. Deliyannis, "H APOΛΛΩNIAΣ", ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΑ, Mpalouklı CRONIKA 3, 1940, 420-444, özellikle bk. 421.

Ö. Kaya, "İstanbul'da Ayazma Kültürü ve Balıklı Ayazması", Z Dergisi 2, 2017, 84-89.

Y. Ötügen, Forschungen im nordwestlichen Kleinasien. Antike und byzantinische Denkmäler in der Provinz Bursa, IstMitt. Beih. 41 (Tübingen 1996), özellikle bk.13,123 Kat. BM 3 a, 238 Kat. BM 3 b Taf. 19, 2-3.

M. Şahin, Nilüfer İlçesi Arkeolojik Kültür Envanteri I, Bursa ve İlçeleri Arkeolojik Kültür Envanteri II (Bursa 2016), özellikle bk. 69-84.